

JOŽE PETERNELJ

UBITI ZVON

(Odlomek povesti)

I

Ostri zvoki vojaške trobente so zadoneli na kasarniškem dvorišču.

»Zbor! Večerja!« je brez potrebe zakričal desetar.

Vojaki, stari in mladi so planili k vratom in se vsuli po stopnicah navzdol, kot da bi dala trobenta znak za preplah. Tudi Andrej je zlezal iz svoje postelje. Bil je malone zadremal, ko je brez pravega zanimanja gledal navdušene šahiste, kako resno so zatopljeni v svojo igro. Njega ta igra nikdar ni privlačila.

Odprl je kovček, vzel iz njega žlico in rdečo skodelico, ki mu jo je dala mati, ko je šel v partizane. Bila je že vsa obtolčena in odrgnjena, pa vendar je Andrej ni zavrgel, čeprav je iz nje pri vojakihi večerjal že tisočstiriindevetdesetkrat. Zadnja večerja pri vojakihi, je polglasno dejal in nehote mu je pogled obstal na oluščnem emajlu obtolčene posode. Preživela sva in sedaj se vrneva domov. Toda veselo misel je prekinil težak spomin na padlo mater, ki se je odlučil nekje iz globine in že nekoliko pozabljen privrel na dan. Poskušal je pregnati to neprijetno misel, zato se je v diru spustil po stopnicah navzdol. Vzel je večerjo in se med vojaki podrenjal do majavih miz, ki so že zdavnaj odslužile. Po stari partizanski navadi je obrisal žlico ob hlače in jo zasadi v jed. Toda jedel ni. Preveč je bil vznemirjen ob skorajšnjem odhodu domov. Tudi drugim starim vojakom tokrat ni bilo do večerje. Postavali ali sedeli so v manjših gručah in se veselo pogovarjali. Odslužili smo domovini in sedaj se začne naš pravi novi čas. Z obrazov jim je velo neprikrito veselje. Spet se bodo srečali z brati, s prijatelji ali z dekletom. Stari vojaki že dolga leta niso vedeli, kaj je svoboda v civilu. Vojno so doživljali raznoliko. Prehodili so Jugoslavijo, Italijo, celo Afriko ali Rusijo. Borili so se za vse mogoče režime in države. Zdaj so prosti. Šli bodo domov že zreli možje in utrujeni od bojev.

Andrej je potegnil žlico iz goste čorbe, jo obliznil in vtaknil v žep. Pohitel je v sobo, kjer so se zbirali stari vojaki. Obrazi so jim žareli v veselju in hrepenenju po domu in domačih. Po vseh se je prepletalo nešteto veselih misli in se zlivalo v eno samo, ki je kar vrela: domov. Za nas je šele zdaj pravi konec vojne. Andrej skoraj ni mogel priti do besede. Čutil je, da mora povedati na kakšen način bo presenetil svoje z nenadnim prihodom domov. Šegav pogovor se je zavlekel pozno v noč. Andrej je sedel na svojo posteljo, in šele tedaj se je od nekje primajal Martin, ki so ga že ves večer pogrešali.

»Andrej,« je zakričal pri vratih in se zamajal proti svojemu ležišču.

»Kje za vraga se ga je nabasal?« je z nejevoljo pomislil Andrej.

»Tri leta se me je držal, kot da bi bila v enih hlačah, sedaj pa je začel zavijati po svoje.«

»Andrej, to je zadnja noč pred novim dnem,« je veselo vzkliknil in se sproščeno zavalil na posteljo poleg Andrejeve.

»Kje pa si se ga nalezal?«

»Oh, beži no Andrej! Spil sem požirek žganja, pa že misliš, da ga čutim.«

»Navadno nisi tako glasen.«

»Seveda ne. Saj to tudi ni navaden večer, zdaj sva že na pol doma in konec je desetarских povelj. Konec, Andrej!« je še zakričal, se pognal na njegovo posteljo in ga z vso silo objel. Oba je obšla presunljiva radost, objela sta se in v hipu ju je prešinila težka misel na dolgo in težko prehojeno pot, ki jo puščata za seboj.

»Naposled je tudi za naju končana vojna,« je ves ganjen izdahnil Martin.

»Andrej,« je spet zaklical. »zadnjo noč pri vojakihi bova prespala skupaj po partizansko, pod eno deko na skupnem ležišču. Domov se morava vrniti prava prijatelja, ki sta neločljiva v vojni in miru.«

»Martin, prav imaš, bila sva in ostaneva prijatelja.«

»Tako je, Andrej!« je nekoliko hripavo hlasnil Martin in ga spet objel.

Luč v sobi je ugasnila. Martin je revsnil v temo: »K vragu, saj mi zadnji-krat svetiš. Še danes in nikdar več.«

»Konec je vojaščine in konec je vsega, kar je bilo v tej vojni. Konec, Andrej,« je polglasno ponavljal Martin, kakor da odlaga vsa bremena, ki so se mu nakopičila v dolgih letih vojne v dušo in telo.

»Jutri pojdeva domov. Nocoj je čas, da pokopljeva vse tisto, kar bi lahko bremenilo najine spomine na vojno. Vse, kar je bilo neprijetnega in celo mučnega, naj se poslovijo od naju. Temni gozdovi in tihe grape naj zagrnejo in pre-rastejo vse, kar se je neprijetnega moralo zgoditi. Naj bo pozabljeno, kar je bilo napak storjenega.«

»Andrej, zdaj ko odhajava domov, ti povem. Ne želim si večjega plačila za boj med vojno kot to, da se znebim vseh neprijetnosti, ki so se nakopičile v meni. Ničesar nočem odnesti domov. Želim si samo to, da s puško oddam vse dobro in slabo.«

»Martin, kaj te je prav sedaj tako raznežilo in iztirilo. Pa se vendar ne boš začel kesati, da si bil partizan?«

»Ne, Andrej. Ti me ne razumeš. Ti si bil med vojno še dokaj nedorasel stvarer, ki so se dogajale. Jaz pa se jim nisem mogel izogniti. Zdaj pa je konec naših misli na kri in orožje, ki sta nam dušila lepoto mladosti!«

»Nekaj tega že razumem, le nesmiselno se mi zdi prav nocoj razpravljati o tem.«

»Ne, Andrej, nocoj je čas, da se znebim vsega, kar mi bi kasneje morda neprijetno legalo na dušo. Domov moram iti prost. Doma se ne dam motiti s preteklostjo. Doma bom zaživel nov čas. Resnično svobodo. Prostost za dušo in telo,« se je ves raznežen oddahnil Martin in z vso silo objel Andreja. Bil je nenavadno razburjen od veselja in neprijetnih spominov, ki so se mu tako znenada pomešali z radostjo, da mu je od vsega skorajda šlo na jok. To je zresnilo tudi Andreja. Ni mu očital pijače, le umirjeno je dejal: »Martin, če je kaj bilo, naj za vedno ostane tu, kjer se poslavlja od orožja. Ti se veseli jutrišnjega dne. Preživela sva vojno in dočakala, da se ločiva od orožja. Čas

bo opravil vse namesto nas. Vsi neprijetni spomini bodo utonili v pozabo. Vse to bo preplavilo naše neizmerno veselje v pravi narodni svobodi. Zaposleni bomo z novim delom in skrbmi. Novi, bolj veseli čas bo potisnil vrstnan vse, kar je preživelo in odveč.«

Martin ga je hlastno objel. »Res je, Andrej. Proč z vsem, kar je odveč. Dovolj smo pretrpeli v tej prekleti vojni. Bilo je težko, pa vendar smo pregurali, ali ne, Andrej?«

»Da, da Martin. Spomnim se, in ne bom pozabil, kako si za ceno svojega življenja reševal mene in mojo preluknjano nogo in ranjeno glavo. Takrat je bilo najhujše, kar sva bila skupaj.«

»Oh, kje pa, Andrej,« je dahnil Martin ob spominu na tisto likvidirano žensko, ki ni padla po njegovi volji. »So stvari, ki bi se ti zdele manj nevarne, pa so dosti težje kot takale žrtev za svojega tovariša, Andrej, tako žrtvovanje nam je dajalo moč, nezlomljivo voljo do zmage in vero v pravičnost našega boja. Andrej, v boju ni težko umreti. Smrt je hujša, če si ranjen.«

»Prav imaš, Martin. Pa vendar se čutim nekakšen dolžnik, ki se ne more oddolžiti. Vedi pa, da ti bom za to hvaležen do smrti.«

»Kakšen dolžnik, Andrej. Plačilo za naše žrtve bo nam vsem neskončna svoboda v naši novi družbi.«

»Upajva, da bo tako,« je komaj slišno dejal Andrej.

»Kaj premišljuješ, zakaj si tako zamišljen?«

»Tako živo me je spet obšel spomin na mater, kako je morala umreti samo zato, da bi me rešila smrti. Prav toliko pa si tvegala zame ti, Martin.«

»Eh, Andrej, to ni nič. To pride in gre, pa se pozabi. So pa stvari, ki se jih moram znebiti z odhodom iz vojske, drugače se me bodo držale vse življenje.«

»Te spet preganja neka temna senca? S tem morava res nehati za vselej, Martin. Med vojno je bilo mnogo reči, ki so morale tako biti, to je zakon vojne. Vojna in revolucija ne delata po ustaljenih pravilih naše čednosti. Zakon vojne je brezpogojno surov, brezčuten in včasih celo umazan. Moj oče je pogosto dejal: Vojna da možnost vsem nizkotnežem, da razbrzdajo svoja umazana poželenja. Tako je bilo in bo. Jaz nisem doživel toliko kot ti. Videl pa sem stvari, ki mi bodo ostale v spominu do konca dni. Če se spomnim samo tiste ženske med zadnjo ofenzivo na Primorskem, potem lahko trdim, da je zakon okupatorjeve vojne: Ubijaj, če si vojak!« Martin je začutil rahlo olajšanje. Obenem pa ga je beseda o tisti ženski spet zadela v živo. Čudno je srebnil, ko je mislil v zadregi nekaj izdavi. Andrej je imel občutek, da je Martina nekaj stisnilo v grlu in mu vzelo diha. Za hip sta oba umolknila, kot da bi bila presunjena od svojih doživetij.

»Kaj ti je, Martin? Kaj si hotel reči?«

»A nič. Tudi jaz sem se spomnil neke ženske. Veš, bilo je po tistem boju, ko si bil ranjen odšel na zdravljenje. Andrej, pustiva to, mogoče kdaj drugič. Veš, to so stvari, ki mi niso v prid, toda tako je takrat moralo biti. To je zahteval tisti čas in naš boj na življenje in smrt. Andrej, rajši nadaljuj ti. Kaj si hotel pravzaprav povedati o tisti ženski?«

»Martin, mogoče se ti bo zdelo smešno, zakaj me je prav to tako prizadelo, ko sva videla svoje najboljše tovariše, kako so umirali s prestreljenimi prsmi ali od mine odtrgano nogo in klicali svoje žene in otroke. Martin, po takih

doživetjih sem vedno postal bojno močnejši in upornejši. Vojaki se pač borijo in padajo. Civilne žrtve, zlasti ženske in otroci, pa so me zmeraj na vso moč prizadele.

Bilo je med zadnjo ofenzivo na Primorskem, tedaj ko si se ti nekam razhajkal. Padal je že mrak, ko smo se prestradani in utrujeni komaj še vlekli naprej in hoteli do noči prispeti do varnejših krajev. Martin, takrat sem poleg dogorevajoče bajtice kraj poti videl žensko srednjih let, ki se je valjala v krvi s preparamim trebuhom. Videti je bila noseča. Nam je korak zastal, ona pa je začutila našo navzočnost. Poskušala je odpreti oči. Le za hip ponavljala. Krčila je svoje pesti, trebuh pa se ji je v zaletavih sunkih napenjal, je dvignila okrvavljene veke in že se je zgubila v krvi posteklenela belina. Nemočno je zahropla in čutiti je bilo, da prosi za milostni strel, toda nihče iz naše desetine tega ni bil zmožen, čeprav je to s hropenjem še tako glasno kakor da se hoče še pred smrtjo rešiti živega plodu, da ne bi še nerojeno umrlo. Kri je vse močnejše oblivala njeno telo in sunkoviti krči so se začenjali umirjati. Tedaj pa so roke omahnile. Tudi bajta je dogorevala in in zdelo se je, kakor da dogorevajo sveče ob krsti pokojnika.

Povesili smo glave in naša kolona je molče šla dalje.«

Martina je streslo po vsem telesu. Andrej je utihnil in prostor je napolnila tesnoba.

Spet so zablodile misli obeh bojevnikov nazaj v težke dni partizanskega življenja. Nastala je grobna tišina, le srca so jima močnejše utripala in ustvarjala prizvok nekega notranjega nemira.

»Eh, Andrej, hudo je bilo. To nam bo moralo biti stokrat poplačano in prepričan sem, da bo ta naša nova in poštena družbena ureditev to tudi storila.«

»Upajva,« je pribito dejal Andrej.

Čeprav sta ves čas govorila le polglasno, se je tokrat oglasil Martin kar na glas.

»Andrej, naj bo dovolj te vojne in njenih groznih dogodkov. Zdaj začniva misliti na jutri, vsak čas bo polnoč.«

»Le bolj potihno, saj vendar že vse spi,« je polglasno dejal Andrej in si popravil neugodno lego na tesnem ležišču.

»Za jutri, praviš ti. Jaz sem za jutri že vse premislil. Martin, moj jutri je že trdno določen in ni je več sile, ki bi me zaokrenila od cilja.«

»Torej, Andrej, si se res tako trdno odločil, da zapustiš kmetijo in greš v mesto, v tovarno?«

»Da, Martin, tako je, in nič drugače, pa tudi če se sama zemlja narobe zasuče. Odločil sem se, pa pika.«

»Andrej, se ti ne zdi, da si le nekoliko pretmast? Se ti ne zdi škoda grunta? Zakaj drugega pa si se vendar boril kot za to, da boš svoboden gospodar na svoji zemlji?«

»Prav nasprotno, Martin. Če ostanem doma, zadelj mojega boja ostane vse po starem. Meni pa se zdi, da sem v tem boju pridobil možnost, da se lahko odpovem gruntu in ga zamenjam s strojem v tovarni. Stroj v tovarni, to bo jutri moj grunt.«

»Andrej, pri tej stvari se popolnoma razhajava.«

»Nič za to, Martin. Vsak ima svoj prav in svoj pogled na novi svet. Gre le za to, da je ta prav pošten in napreden.«

»Ne vem, Andrej, kaj porečeš na vse to. Vem le-to, da sem v času boja slišal največ komisarskega besedovanja o tem, da se borimo za svojo zemljo. Tujec mora z naše zemlje, mi hočemo postati sami gospodarji naše zemlje. Prav v tem ima naš boj največje opravičilo. Tako je Andrej, v naših bregovih sva se rodila in zrasla iz naših skopih brazd, tu so najina pota, ne pa mestni tlak, ki je za nas deželane tako odtujajoč.«

»Vidim Martin, vsak svoj prav imava, vendar to naju ne bo razdvajalo, čeprav bosta najini poti različni, upam pa, da bosta vodili k pravemu cilju.«

»Bova videla, katera bo manj trnova?« je na pol v šali dejal Martin in se poskušal prepustiti dremavosti.

»Saj vendar prihaja novi čas in boljši dnevi za nas male ljudi, zato lahko s prepričevanjem upava, da preveč trnova ne bo nobena.«

»Upajva,« je še komaj slišno izdaval Martin in se izgubil v spanje.

II

»Dobro jutro!« je glasno pozdravil Andrej, ko se je približal domačim, ki so bili na njivi, doli za grapo.

»Dober dan!« je šaljivo odzdravil brat in mu smeje stopil naproti. Tudi Justina je odzdravila in ga od daleč opazovala. Šele sedaj je lahko primerjala Andrejeve slike z Andrejem samim. Bil je večji, kakor si ga je po fotografiji predstavljala. Ne suh in ne predebel. Modro sive oči so bistro sijale izpod močnih obrvi, ki so pod močnim čelom poudarjale videz njegove močnatosti in dajale obenem še globlji vtis prikupnosti. Bil je zagorele polti. Njegovi zobje pa so se belili izza precej močnih ustnic, le večja brazgotina na desni strani čela je nekoliko spreminjala predstavo o njem. Tak, kot je stal živ v njeni bližini, je daleč presegal vse njene želje. Že z njegovo navzočnostjo je vzel Justini precej upanja, da bi mu lahko kdaj zaupala svoje skrite srčne želje. Ob prihodu na njivo je govoril le z bratom. Res je Justina trosila gnoj bolj na drugem koncu njive, toda Andrej se ni mogel upreti svoji radovednosti in pogled mu je nehote uhajal k njej. Ujela sta se s pogledi. Justina je pogledala v tla in se poskušala še bolj zaposliti s svojim delom. Andrej, ves poln življenja, pa se je veselo nasmehnil. Čeprav je doma le nekaj malega pospal in bi moral biti še ves utrujen od dolge poti, je ves žarel od mladosti.

»Si že kaj jedel, Andrej?« je vprašal oče. »Justina, pojdi domov in mu pripravi zajtrk in malico za nas.«

»Kje pa naj začnem z delom?« je vprašal Andrej, »ali naj ostanem kar tu na njivi?«

»Tu nas je dovolj. Zate imam drugo delo, ki je že dolgo čakalo nate. Za teboj pridem in ti povem, kaj boš počel.«

Justina je zasadila vile v zemljo, obrisala roke v predpasnik, si mimogrede popravila lase in odšla za Andrejem. Ni vedela, kaj naj mu reče in kako naj začne pogovor z njim. Nerodno ji je bilo, da mora prav ona in vrhu vsega še sama domov z Andrejem. Tudi Andreju, ki je bil vaje govornosti s tujimi ljudmi, se je nekam zataknilo. Ni in ni mogel najti prave besede, da bi ogovoril Justino, ki ga je zoper vsa pričakovanja tako prevzela. Šele, ko sta prišla do majhnega potočka, ki se je počasi prelival čez izdelano pot, jo je Andrej vprašal: »Kje pa je tista debela deska, ki je bila včasih položena tu čez?«

»Ne vem,« je dejala Justina. »Že tedaj, ko sem jaz prišla k vam, je ni bilo več tu. Pa kaj bo tebi brv. Dovolj si velik, da prestopiš tak graben z enim samim korakom.«

»Saj res,« si je mislil Andrej, »da ne boš mislila, da sem tako neroden.« V naglici se je zagnal čez lužo v nasprotni breg. V mokri ruši mu je spodrsnilo. Zgubil je ravnotežje, zavrtelo ga je nazaj in z vso silo je čofotnil v vodo.

Poškopilo je na vse strani. Postalo mu je nerodno, vendar sta se oba veselo zasmejala, čeprav je bila tudi Justina mokra po obrazu.

»Nič hudega,« je z zadovoljstvom dejala, ko je videla, kako je Andreju nerodno. Toda beseda je sedaj obema laže stekla in Justina je bolj resno nadaljevala: »Včasih ste menda tu napajali živino. Sedaj pa smo napeljali vodo v hlev, tako da živine ni več treba goniti ven. Vedno laže bo pri vas, Andrej,« je dejala in z umazanimi čevlji zabredla v sredo potočka. »Tudi v kuhinjo smo napeljali vodo, da je ni treba več nositi iz potoka. Imamo elektriko in električni motor za slamoreznico. Veš, Andrej, oče je že tako težko čakal, da se vrneš domov.«

»Tudi jaz sem bil sit vojske,« je brezbrizno dejal Andrej in malomarno sedel v breg, ter opazoval Justino, kako si kar z roko umiva gnoj s čevljev. »Res je na kmetih sedaj marsikaj drugače, toda v primerjavi z mestom to še ni nič. Marsikaj bomo še preuredili, če ostanem doma, toda slabe zemlje in brežnih njiv in strmih senožeti ne bo nihče popravil, tudi, če jih vzame za druga,« je nekam odsotno dejal Andrej.

Začudeno ga je pogledala, roke so se ji začele zapletati v predpasnik, da Andrej ni vedel, ali jih misli obrisati ali zaviti. Ni mogla prikriti presenečenja. Nalašč jo je opazoval, kako bo ona razumela njegovo zamisel.

Stopila je iz potočka na breg in pogledovala zdaj Andreja, zdaj svoje roke, ki jih je še vedno nerodno motala po predpasniku.

»No, kaj porečeš na to?« jo je vprašal Andrej, da bi beseda stekla.

»Ne razumem te, Andrej,« je dejala in ga pogledala naravnost v oči. Andrej pogleda ni izmaknil. Čeprav sta bila različne misli o njegovi prihodnosti, sta drug v drugem le videla nekaj skupnega. Stopila mu je naproti:

»Stopiva naprej, da oče ne bo prej doma kot midva,« je dejala in molče sta odšla proti domu.

Andrej je sedel za veliko, bukovo mizo in s prsti trkal po njej, kakor da bi po tipkah klavirja ubiral drobno melodijo ter gledal Justino, kako se počasi in okorno suče po tesni kuhinji. Gledal je njene močne roke z debelimi prsti, kako držijo nož in režejo kruh.

Precej časa je že preteklo, pa še vedno ni vedel, kaj mu bo dekla pripravila za zajtrk. Zdaj je šarila po mizniku, zdaj po omari in spet okrog štedilnika. Potem je odprla peč, vzela v roke burkle, se sklonila in začela drezati vanjo. Čutila je nekakšno zbegano razburjenost po tistem dvoumnem Andrejevem govorjenju. Bila je vznemirjena, čeprav si je skušala dopovedati, da zato nima pravega vzroka. Tedaj se je še bolj upognila in se stegnila globlje v peč. Andrejev pogled je obstal na njenih grobih čevljih, ki so bili bolj moški kot ženski. Debela meča je s pogledom preletel kot nezanimiva in se zapičil v njena krepka bedra, ki so bila prava paša za napajanje prestradanih želja.

»Si že pojedel, Andrej?« je hladno dejal oče, ko je stopil v kuhinjo.

»Ne še, oče.«

»Kaj za vraga vendar mečkata tu toliko časa. Daj no, pripravi mu že zajtrk, da greva na njivo, saj vendar vidiš, da je dela čez glavo.«

»Ja, ja, oče. Je že gotov,« je dejala Justina in postavila na mizo skodelico mleka in koruznih žgancev. Andrej je hlastno segel po njih.

»Pravi čas si prišel domov, Andrej. Dela imamo toliko, da se iz njega ne vidimo. Hlapca pa, veš, ni dobiti. Nekaj jih je pobrala vojna, ostalo pa, je videti, da bo zbežalo v mesta in v industrijo. Ej, ta neumni svet in ta današnja mladež, ki nima nobenih življenjskih izkušenj. Kar ji natvezijo, to verjame. Samo plesala bi in se vozila naokrog. Delo pa jim malo diši. Še tistih osem ur jim bo kmalu preveč; še ta čas bi najrajši živeli od naših davkov in od dela nas starih.«

»Oče, osem ur dela na dan je vendar dovolj,« je previdno dejal Andrej.

»A, tako! Lepih molitvic so te naučili pri vojakih. E, Andrej, saj boš sam poskusil. Šestnajst ur na dan boš garal in se žgal na vročem soncu, potem pa bo prišla slaba letina in ne boš imel nič. Tisti pa, ki so te učili, da boš manj delal in bolje živel, bodo zahtevali svoje, čeprav ne boš imel kje vzeti. Boš videl, kaj vse že poskušajo.«

»Tudi pri nas je že bil oni teden Kovačev Tone in mi je začel okrog ovinkov prigovarjati, naj pristopim v kmečko obdelovalno zadrugo. Od začetka mu niti ugovarjal nisem. Dejal mi je, da ne bo več davkov. Delali bomo le po osem ur dnevno in tako naprej. Same lepe stvari je tvezil. Seveda, dokler sem ga bil voljan poslušati. Potem pa sem mu zastavil nekaj vprašanj. Brž se je zmedel. Takoj je bilo konec njegove tuje učenosti. Mučil in mučil se je, da bi spravil iz svoje naphane glave nekakšno novo znanost o modernem kmetijstvu. Na široko se je ustil, kako lepo bomo delali skupaj, potem pa pridelek po bratovsko razdelili. To me je pahnilo v smeh. Dejal sem mu: »To bo pa res lepo. Imenitno bomo živeli, delali in delili prav tako, kot nekoč stari Slovani, ki so živeli v nekakšnih župah.«

»Pusti tvoje stare župe,« se je razjezil Tone »Bodi pameten!«

»Razumi, to je čisto nekaj novega! Novi časi, nova organizacija dela in delitev po delu.«

»Za tebe je to novo, ko si s svojo politikarsko neumnostjo skoraj zapravil svoj grunt. Vem, tebi dišijo moje njive in gozdovi, sem mu zabrusil kar naravnost v obraz. Organizator zadruge si in želiš postati gospodar nas hlapcev, ki bi orali po svoji zemlji, in bi pridelek delili s teboj, ki bi bil naš priganjač.

Ti že nikdar, sem zakričal in dvignil gnojne vile, da ga je kar zavrtelo in jo je ucvrl okrog hleva, potem pa ga ni bilo več na spregled.«

Tako razgreto je pripovedoval oče, da tudi Andrej ni prav vedel, kaj bi na vse to dejal.

»Skoraj bi se bila zaklepetala. Delo pa naju že tako priganja.«

»Veš, Andrej, že pred dnevi sem kupil nekaj sadnih dreves, ki jih bomo posadili na obeh straneh poti od hleva do grape. Ti si včasih že pomalem sadjaril in ti bo šlo to delo bolje od rok, kakor meni. Kot nalašč te je počakalo. Drevesc je okrog dvajset. Preštej jih, da ne boš izkopal preveč jam. Tudi količe in trte sem že pripravil v drvarnici. Drevesca so v kleti pri hlevu. Mislim, da nisi pozabil, kakšno jamo je treba izkopati in kaj vse daš vanjo, da ne bo prišel voluhar v bližino in spodjedel korenin. Stari čevlji in drobci razbitih steklenic so na podsrešju v tisti stari skrinji tik pri vratih in jih boš lahko našel.«

»V redu, oče,« je dejal Andrej in se naskrivaj nasmehnil.

»Vse bom natanko tako naredil, kot ste mi naročili in tako kot pravite.« Odložil je žlico in vstal ter odšel v klet, zgrabil drevesca, jih prinesel ven in preštel. Bilo jih je devetnajst. »Ravno prav,« si je dejal, »ker je pot malo v loku. Znotraj jih posadim devet, zunaj pa deset.«

Poiskal je lopato in kramp ter odšel za delom. S koraki si je premeril razdaljo med hlevom in grapo, potem pa korake razdelil z deset in dobil tako razdaljo med drevesci.

Pljunil je v nežne roke, zgrabil kramp, ga dvignil in zamahnil, da se je njegovo rezilo zasadilo v pusto zemljo.

Z vso silo se je lotil dela, kakor da ne bi imel drugih misli kot na grunt, toda po glavi so se mu motale vse drugačne misli, ki pa so ga z Justinino navzočnostjo nekoliko begale.

Kopal je in kopal. Potem pa zemljo skidal iz jame v breg. Spet je zgrabil kramp in z velikimi zamahi udarjal po kamenju, ki je bilo pomešano med zemljo. Bolje bi dejal, da je bila zemlja pomešana med kamenje in še to le pusta peščenka.

»Tu bo slabo rastlo,« si je dejal sam zase, ter si z roko obrisal potno čelo. Nasmehnil se je in na glas dejal:

»E, stari, stari, pa tvoji stari nauki, ki si jih podedoval še od tistih, ki so videli coprnice na metlah letati in na daljavo krave molsti.« Naslonil se je na kramp in modroval naprej: »Tu, v to kamnito jamo naj te zasadim, tebe, nežno drevesce, ki imaš tako bujno rast, da kar kipiš v nebo, da bi se razrastlo na vse strani in obrodilo svoj sladki sad. Tu med kamenje naj ti dam še steklenih drobcov, da te branijo nadležnežev. Zraven pa naj dodam še stare čevlje, ki bodo po očetovem mnenju odganjali zle duhove od tebe. Tu notri naj zasadim tvojo mladost. Ti založim nežne, nežne koreninice s tem kamenjem. Potem pa te privežem z močno trto h kolu. Tvoja usoda bo tako zapečatena. Ti pa delaj listje, da bo živelo in živi, da boš rodilo sad. Tu naj te pustim, da boš živelo mladost brez mladosti, življenje brez pravega življenja. Zemlja ti ne bo nudila drugega kakor prostor. Le sonce in dež ti bosta enako dobra kakor tistim, ki so zasejana v plodna tla in se lahko bohotno razraščajo. Da, da. Živelo boš in živelo, dokler ne bo postala tvoja skorja stara in hrpava. Čas in trdo življenje te bosta upognila, kot je upognilo vse Andrejeve Andreje, ki so živeli na tem pustem Andrejevišču. Postalo boš oguljen štor, ki je živel življenje brez pravega žinljenja.«

Tako je Andrej modroval sam zase in skoraj pozabil na svoje bolečine v rokah, ki so ga nenadoma zaskелеle. Kopal je naprej, med vedno večje kamne in jih z golimi rokami odmetaval iz jame. Potem pa je sedel na rob jame. Obrisal si je potno čelo in se zazrl v izkopano kamnito jamo. Gledal je bramorja, kako v smrtnem strahu rije pod debelo kepo zemlje, ki se je zavilila iz stene v jamo.

»Kaj neki iščeš tu med kamenjem? Le od česa živiš? Kako trdoživo mora biti tvoje življenje, da obstaneš v tej peščeni zemlji in grizeš redke koreninice, ki se zrivajo med kamenjem.«

Pogledal je svoje od prsti zamazane roke. Stiskal je pest in jih znova stezal. Začutil je, kako se je koža nad velikim žuljem odlepila od mesa. To ga ni motilo. Vajen je bil težkega dela in žuljavih rok. Zgrabil je za kramp

in znova začel kopati. »Hočem vztrajati s svojo pridnostjo pri vsakem delu. Tako bo mogoče oče laže razumel mojo odločitev, da hočem delati, od tega dela pa pošteno živeti. Ne, tu v tej pusti melini se ne smejo zarezati kolesnine moje nadaljnje poti. Če bi se to zgodilo, bi spet steklo življenje po starem, počasi naprej in vsa naprezanja za novi čas bi bila zaman.«

Tako se je poglobil v svoja razmišljanja, da Justine, ki mu je prinesla malico, še opazil ni.

»Andrej, tu imaš malico,« je dejala in postavila predenj majhno košarico. V njej je prinesla lonček kislega mleka in kos domačega kruha.

Ni se pustil dvakrat prositi, saj je imel že povsem izsušeno grlo. Odvrget je kramp in sedel v breg. Iz košarice je vzel lonček, ga poveznil na usta in hlastno izpil. Vzel je še kruh, ga prelomil in ugriznil. Bil je star in pust, toda dobrega domačega okusa.

»Je to vse?« je začudeno vprašal.

»Kaj pa misliš, da doma jemo. Boga zahvali, da imamo vsaj kruh. Lansko leto še tega ni bilo.«

»Kako to? Ali je bila slaba letina?«

»O, slaba, slaba. Pa še tisto, kar smo pridelali, smo morali oddati v obvezno oddajo državi, da ste imeli vi kaj jesti pri vojaki. Mi pa smo na črno za drag denar kupovali po dolini fižol, če smo ga sploh dobili, da smo imeli vsaj nekaj tečne hrane pri težkem delu.«

»A, taka je bila ta reč. To danes prvič slišim. Pri vojaki pa so nas učili, da bo treba precej časa in truda, da bomo prevzgojili nezavedne kmete, da bodo svoj pridelani višek oddajali državi, da bodo tudi delavci imeli kaj jesti. Ni prav, da odvečni pridelek ljubosumno skrivajo doma za slabše čase ali pa da izkoriščajo trenutno pomanjkanje za špekulacijo.«

»Ja, ja, tako je bilo. Prehitro so pozabili, da so bili tudi sami nekoč kmetje in da bi brez nas ne mogli med vojno vzdržati in ne zmagati. Očeta vprašaj, koliko ga poslušajo, če jim na sestankih potoži, da se mu godi krivica in da so preveliki davki. Med vojno pa ste mu celo obljubljali, da po vojni ne bo davkov.«

»Kako pa misliš, Justina? Nobena civilizirana družba ne more obstati brez dohodkov,« je posegel v besedo Andrej. »Pravzaprav, zakaj se ti zanimaš za stvari, ki ti jih ni treba plačevati?«

»Samo dekla sem, seveda samo dekla. Toda vendar ne misliš, da živim le od tistih nekaj stotakov, ki mi jih daje na mesec tvoj stari. Saj vendar veš, da vsi živimo od tistega, kar pridelamo in to jemo, kar nam zraste in ostane doma.«

»Eh, pustiva te stvari. Naj se z njimi ubada kdo drug,« je začel ugovarjati Andrej, da bi se tako spravil iz zadrege. Poskušal je pogovor obrniti v drugo smer.

Justina je sedla v breg in naskrivaj pogledovala Andreja, kako počasi je, in čakala, da spet kaj poreče.

»Veš, Justina, za naju je bolj pametno, da govoriva o lepših stvareh.«

»Kakšnih stvareh, misliš, Andrej?« ga je vprašala in ga že bolj ljubeznivo pogledala.

»No, tako mislim, o najini mladosti in kako si kaj drugače s svojo ljubeznijo? Saj veš, domača si, pa vendar ne vem nič o tebi.«

»Eh, Andrej, kje je že moja mladost. Vzela jo je vojna. In moja ljubezen. Mnoge je vzela vojna, druge pa dolina. Mojo ljubezen počasi preraščajo leta in vse bolj jo zakopavam tu v te vaše bregove.«

»No, no. Tako stara deklina pa vendar še nisi.«

»To zimo sem jih bila petindvajset in kar čas bi že bil, da bi se spravila v kraj,« je preizkušala Andreja, kaj bo dejal na to, potem pa je nadaljevala: »Zate, Andrej, ni skrbi. Oče ti bo dal kmetijo, potem pa se še dobro oženiš in skrbi bodo pri kraju.«

»Da, da, seveda. Ženskam je to glavna skrb. Samo, Justina, pri tvojih letih ti za to še ni treba skrbeti. To še niso nobena leta,« se ji je poskušal prikupiti. »Saj si le malo starejša od mene. Jaz pa vidim še celo življenje pred sabo. Moje pravo življenje se šele začne. Ti pa tako zasanjano tiščiš tja nekam med stare device, da mi gre na smeh.«

»Eh, Andrej. Dejala sem že, da je tebi lahko. Če bi bil v moji koži, bi pa drugače mislil.«

»O drugače, drugače,« je dejal Andrej. »Že danes bi šel od tod, če bi bil v tvoji koži, tako pa ne morem kar tako kot ti, ki te nič ne veže.«

»Teta iz Amerike mi je pisala, naj se preselim k njej v Ameriko. Pisala mi je, da bo že ona poskrbela, da se mi bo tam dobro godilo.«

»No, vidiš. Tudi ti imaš življenje lepo poslano. Zakaj ne bi šla za srečo?«

»Ne, Andrej. Rojena sem za naš svet in tu bom ostala.«

»Zakaj pa ne bi šla v tovarno,« je potipal, da bi videl kaj misli ona o tem.

»Kam pa naj grem? Saj vendar veš, da v celi dolini ni nobene tovarne.«

»Da ne? V Žireh. Ali pa pojdi v Loko.«

»Ne grem med gospodo,« je bil kratek odgovor Justine. »Dejala sem že, da bi rada ostala doma. Še najbolj mi ugaja tu, v Poljanski dolini. Tu je boljša zemlja, kakor pri nas na Tolminskem.«

»Saj res,« se je pošalil Andrej. »Tu pod Blegošem je boljša zemlja. Če je srednje velika kmetija in če jih vsaj petero dobro prime za delo in gara od zore do mraka in če je še dobra letina povrhu, res ni skrbi, da bi bili lačni.«

»Saj to je dovolj. Kaj pa še hočeš več?« je začudeno dejala Justina.

»O, še marsikaj. Je mar tudi tebi dovolj, da garaš od teme do teme, potem pa nimaš drugega, kakor da se do sitega naješ,« jo je podražil naprej. Za hip se je zmedla. Ni mu odgovorila, tako se ji je zdel nedoumljiv, čeprav je že vedela, da ima nekaj za bregom. Njegovo govorjenje se ji je zdelo že pravo zabavljanje čez kmetijstvo in kmečko delo. Zazdelo se ji je, kakor da se je Andrej v mestu pomehkužil ali pa celo pokvaril, ker tako brezbrizno govori o lastnem domu, o kmetiji, ki jo bo dobil ne da bi le s prstom mignil. Vse to mu je bilo določeno že prvi dan življenja.

»Tudi meni je bilo že prvi dan določeno, da bom dekla,« bi glasno potar-nala, pa se je raje zadržala zaradi Andrejevih nesramnih besed.

»No, zakaj molčiš,« jo je spet dregnil.

»Ko tako zaničljivo govoriš čez kmetije, sem se spomnila na svoj dom. Kako rada bi ostala doma. Imamo samo majhno, na pol leseno bajtico, tam za Baško grapo in komaj za kravico zemlje in še to tako v bregu, da smo morali ves pridelek znositi k hiši in gnoj od hiše. Doma nas je bilo osem in še krava povrhu, pa smo vsi živeli pod eno streho. Zemlje smo imeli res pre-

malo, da bi od nje živeli, zato je oče vsake pomladi moral od doma, da bi za nas kaj zaslužil. Delal je slamnate strehe po okoliških vaseh. Mnogokrat se je vračal domov brez zaslužka. Saj veš, ljudje take strehe opuščajo. Vedno, kadar je prihajal domov, je bil tako očetovsko zaskrbljen in žalosten. Vedel je, da njegova vrnitev pomeni za nas pomanjkanje in da bomo brez kruha. Bili smo ga vseeno veseli, kadarkoli je prišel, in otroci smo mu že zdaleč tekli naproti. Mati pa je dejala: »Je že božja volja taka, in živeli bomo vseeno.« Vidiš, Andrej, tako je bilo pri nas. Še danes se mi trga srce, ko se spomnim, kako težko sem šla od doma. Bila sem najstarejša in sem morala prva od hiše. Še šole nisem končala, ko me je oče že poslal služiti. Bila sem prva, ki sem morala razbrazdati naše zadovoljno skupno življenje. Živeli smo nadvse skromno, pa vendar veselo in zadovoljno. No vidiš, Andrej, sedaj sem pa tu in nimam nič.«

»Vesela bodi, da si lahko šla od doma,« bi najraje dejal Andrej. Toda Justinina pripoved ga je vseeno toliko ganila, da se je zadržal. Pa še tista beseda »sem morala zdoma« mu je nekam neprijetno udarila v ušesa. Ni vedel, kako naj nato zasuje pogovor, potem pa je poskusil malo tolažilno: »Vesela bodi, da lahko greš, kamor hočeš. Delaš delo, ki se ti zdi najboljše. Jaz pa naj bi ostal tu v teh hribih vse življenje,« se je poskušal nekoliko pomilovalno opravičiti.

»Vidim, da vsak želi vedno le tisto, česar sam nima. To, kar ima, pa ne zna ceniti,« ga je zavrnila Justina.

»Res je tako,« je dejal Andrej. »Uganila si moje misli. Pa vendar zame-njam s teboj, ki praviš, da nimaš nič. Imaš svobodo in lahko greš, kamor hočeš. Nič te ne veže v te samotne bregove. Pospraviš svoje reči in jo svobodno mahneš, kamor hočeš.«

»Kaj mi pomaga svoboda, če sem pa siromak in nimam drugega kakor roke, da si z njimi z garanjem služim vsakdanji kruh.«

»Misliš, da je zame naš grunt kaj več kakor tebi roke. Le težko delo mojih rok bi iztisnilo iz te puste zemlje toliko, da bi živel. Grunt sam mi ne bo dal nič. Dal mi bo le očeta, da ga bom na stara leta preživiljal in nekaj bratov, ki pa ne bodo šli od doma kar tako praznih rok. In še vse skupaj se bo začelo podirati, ker že toliko let ni bilo nič obnovljeno.

Ti pa lahko greš v tovarno. Delaš osem ur, potem pa greš po svojih poteh in željah, kamor sama hočeš. Kaj ti je še potrebno več, Justina? Končno pa si tega že vajena. Tvoj socialni položaj se ne bi prav nič spremenil.«

»Že, že, kar lepo se to sliši. Toda imela pa vendar ne bom nič. Sicer pa se ne zagovori prehitro in ne glej preveč z vrha tistih, ki smo že vajeni, da moramo od doma s trebihom za kruhom.«

»Ah, Justina. Nisi me prav razumela. Sicer pa ti bolj ničeveo gledaš na novo delavsko uveljavljanje v naši novi družbi.«

»No, in če pojdem v tovarno, sem še vedno na niču. Garala bom, kot tu, mojega pa tako in tako ne more nič biti, Andrej. Kmetija se ne more primerjati z delom v tovarni. To je tvoje in tu si sam gospodar. Ne da bi karkoli dal za to, lahko postaneš pravi gruntarski veljak. Delavec, hlapec in dekla pa so bili in bodo nič.«

»Justina, prešli so časi, da bi se tolkli po prsih, kaj smo, poleg nas pa bi se na vseh koncih bohotila revščina, ki že daleč prerašča dopustne meje. Justina, če hočem biti odkrit in ko si me že pripravila do tega razmišljanja, ti

naravnost povem, da ne dajem našemu Andrejevšu in njegovemu na videz trdnemu imenu prav nobenega namišljenega pomena. Po svojem lastnem pričanju ničesar ne cenim po tem, čigavo je, ampak kakšno je.»

»Ne vem, kaj bi ti na vse to odgovorila,« je zamišljeno dejala Justina in pogledovala proti domu, če že ne gleda oče, kje se toliko časa zadržuje. Bila je nezadovoljna s tem pogovorom.

»Iti moram,« je nekoliko zamišljena dejala in krenila proti domu. V prsi ji je pritislila žgoča misel. Vse se tako nerazumljivo podira, kar je o Andrejevšu zgradila v svoji domišljiji. Vsi dobri upi ob Andrejevi vrnitvi so se tako čudno zamajali in ves njen trud za dom pehali v nič. Saj je vendar delala in gospodinjala, kakor bi bil njen pravi dom. Že prej se ni nikdar upala pomisliti, da bo Andrej pripeljal k hiši drugo nevesto, ki se bo razbohotila po vsej hiši, njej pa bo ostal le hlev in umazani svinjak.

Andrej se je lotil dela. Čutil je, da Justini ni govoril preveč pogodno, pa ga je vseeno spet spodbodlo in je zaklical za njo: »Justina! Zamenjaš tvojo svobodo za moj grunt?«

Zadržala je korak, toda ni mu odgovorila.

Ko so pri Andrejevih povečerjali, je odbila ura že osem. Oče je kakor vedno odmolil očenaš. Tisti očenaš, ki ga je molil že toliko let, ne da bi pomislil, zakaj ga moli ali zakaj bi ga ne molil.

Oče je vstal, se počasi skobacal izza mize in vsakemu posebej določil za ta večer delo, kakor da bi se dan šele začel. Trda in odločna je bila njegova beseda.

Molče so vstali in odšli vsak po svojem delu. Le Andrej bi rad nekaj dejal. Pa je raje molčal. Vstal je in počasi odšel proti skednju.

Po končanem delu je bila ura deset. Andrej je šel spat v očetovo sobo in legel v materino posteljo.

Legel je vznak in pustil prižgano luč. Čakal je očeta. Ves je bil trd. Bolelo ga je v vratu, hrbtu in nogah. Po užuljenih rokah mu je kljuvalo.

Gledal je stare nabožne podobe po stenah. Videl je Kristusa, kako trpeče kleči pod težkim križem. Gledal je njegove krvave noge, v svojih pa je čutil, kako mu kljuje bolečina. Videl je in čutil, potem pa sam sebi polglasno dejal: Andrej, v potu svojega obraza si boš služil svoj kruh. Ob teh besedah se je spomnil svoje pobožne matere, kako vdano in pobožno je molila za blago in srečo svoje družine. Utrujenost ga je uspavala, za hip je priprl oči in zazdelo se mu je, kot da spet sliši njeno molitev: »Kuge, lakote in vojske nas obvaruj, o Gospod. Presvetli nam ta pravo pamet, sveti žegenj božji, oče naš, ki si v nebesih... Odprl je oči in se grenko nasmehnil. Vsa molitev ji ni nič pomagala. Toda v hipu se je zdrznil ob misli: Sam sem ostal živ, mati pa je morala zato umreti. Sramoval se je svojih razbrzdanih misli in obšlo ga je resno kesanje. Misleče je zablodil v svet minljivosti, ki je že zdavnaj pogoltnil vase njegovo mater. Zamižal je, kakor da bi ga te misli utrdile in kmalu zaspal.

»No, Andrej, le vstani,« je dejal oče, ki si je že obuval čevlje.

Andrej se je obrnil, si pomel oči in za hip pomislil, ali je oče že prišel spat.

»No, Andrej, ura bo že pet, vstati morava.«

»Kaj? Pet je že? Saj sem vendar komaj zaspal.«

Težko se je dvignil iz postelje. Ves je bil trd in zaspan. Odšel je v kuhinjo, se umil z mrzlo vodo, se počesal in se pripravil za delo.

»Ko se bo zdanilo, nadaljuj včeraj začeto delo,« je dejal oče in poveznil klobuk na glavo, ne da bi se umil in osvežil. Iz nizkega predala je vzel hleb kruha, si odrezal precej veliko rezino, jo slastno vgriznil in odšel v hlev.

Spet je udarjal Andrej s težkim krampom v trdo peščeno zemljo. Bil je še ves trd in zaspan. Težko misel na mater, ki je morala umreti, ni dobro pre-spal. Spet mu je živo stopila v spomin. Spomnil se je stare dekle, kako jo je cenila in obžalovala obenem, da je sploh morala priti na to pusto Andrejevše, ki ji ni dalo drugega kakor težko delo za malo kruha in nepopravljivo nera-zumevanje z očetom.

Dekla je vedela povedati pol stoletja zgodovine na Andrejevšu.

»Ja, ja, včasih ni bilo tako,« je pripovedovala, »da bi si vsi fantje sami izbirali neveste. Vse je šlo že po ustaljenem redu. Gruntarico na grunt, bajta-rico na bajto in nič na nič. Tako je izbral tudi stari oče nevesto za vašega očeta. Kar v nedeljo po prvi maši, pred cerkvijo je pobaral svojega prijatelja iz Brd. Dejal je, da je že star in preveč zgaran za težko delo. Kmetijo bom prepustil sinu. Ti pa imaš dosti deklet, ki so vajena težkega dela.«

»Oja,« je dejal Tomažon. »Ena bi se že dobila tudi za tak grunt, kot je tvoj. Ja, ja, čakaj, kako je že sedaj. Ena gre v Poljane, ena v Vinharje. O, se-veda, Marjanca je sedaj na vrsti. Druge so še mlajše.«

Tako sta se pogodila in stopila v bližnjo gostilno, da se pomenita še o doti in kdaj bo poroka.

Pozno popoldne se je oče vrnil domov, precej v rožcah. Prva beseda je bila, ko je stopil v hišo: »Ta mlado dobimo! V nedeljo pride na ogled. Če ji bo ugajala naša kmetija, Andrej, ti jo prepisem in se poročita,« je dejal očetu in tako je bilo zmenjeno.

Materi nekaj ni bilo po volji, pa je vendar prišla tu gori delat pokoro, čeprav ni vedela, zakaj mora biti tako.

»Kje so že tisti časi, ko je lahko dejal stari: fant, grunt je moj in tudi nevesto ti bom izbral jaz, da ne bo s svojo revščino sramotila našega ugleda,« je pomislil.

Andrej si je obrisal pot s čela. Šlo mu je na smeh.

Sonce je kar hitro začelo pripekati in še neprespana utrujenost se mu je obtežljivo motala po sklepih. Toda Andrej je hotel vztrajati, čeprav še sam sebi ni znal razložiti, zakaj je sploh začel delati doma, ko pa se je že v vojski odločil, da pojde zdoma v mesto, v tovarno.

»Andrej, bodi pameten, primiva se dela doma in grunta,« mu je dejal Mar-tin. V noge mu je stopila tegobna teža, če je le pomislil kaj takega. Vestno in zamišljeno je delal naprej. Postajal je čudno nestrpen. Po glavi so se mu motale nasprotujoče misli. Tri leta si je tako hrepeneč želel doma in zdaj, ko se mu je želja izpolnila, pa stoji tu na odločilnem križpotju, ki vodi v staro doma in v novo v mesto, ves razdvojen.

Zavedal se je svoje trdne odločitve. »Pojdem od tu,« obenem pa ga je neka gonilna sila pehala v pravo nasprotje. »Zakaj proč iz teh krajev, proč iz te čudovite samote? Oglej si še enkrat, kako radostno se vse prebuja v tej sončni pomladi. Zaživi s tem življenjem, ki tako bujno kipi iz ogretim tal. Vse je oživel in ni je sile, ki bi to življenje moglo potisniti vstran. Nadihaj se svežega zraka, ki tako blago pihlja iz blegoških gozdov. Naužij se vonjav, ki dišeče kipijo iz nabreklih popkov, ki se v življenjski zagnanosti bujno odpi-rajo in s svojo dobroto napajajo vso našo domačnost. Zakaj hočeš zapustiti

ta kraj, ki ti je edini domač. Ta zemlja, ki te je vzredila. Ta domača zemlja, na kateri si bil spočet in kjer si postal človek. Tu je tvoje mesto in tu je tvoja sreča.«

Odvrgele je kramp v breg in si obrisal potno čelo. »Preklete vse skupaj! Zakaj sem sploh prišel domov. Tri leta hrepenenja in čakanja samo zato, da sem prišel tu gor razmišljat stvari, o katerih sem se že prej odločil. Zdaj pa že dva dni oklevam tu, kakor da ne bi vedel, ali naj jamo kopljem ali zasuvam.«

Segel je v breg in si poskušal naravnati utrujeni hrbet. Komaj vidne meglice so mrenile jasno nebo. Sonce se je nevidno počasi pomikalo čez ne-skončno modrino. Blaga sapica je pihljala izpod Blegoša. Iz tople zemlje je začelo puhteti in pridne čebelice so pojoče preletavale prek njegove utrujene glave.

Dan je bil moreče dolg in utrudljiv. Tako ga je pregrelo, da mu tudi večerja ni najbolje dišala. Malo je jedel. Odložil je žlico, obsedel za mizo in začel nekaj brati. Listal je papir sem in tja in pogledoval Justino ob pomi-valni mizi, kako se sklanja nam kupom nepomiten skled in loncev. Pogledoval jo je in ujela sta se s pogledi. Justina je rahlo zardela in umaknila pogled, kakor da ji je postalo nerodno. Andreja je v hipu zapustila utrujenost in ni mu bilo do molka.

»Justina, tako nekam tiho se mi zdi doma. Če boste vsi tako neizgovorni, mi bo postalo še v lastnem domu dolgočas.«

»To se ti samo zdi, Andrej, ker si bil pri vojaki v tako živahni družini. Saj veš, doma pa je delo in vsi smo utrujeni. Zato smo lahko bolj tihi. Ti kaj povej. Rada poslušam.«

»Ne mislim, da je samo doma tako tiho. Tudi tu okrog, pri sosedovih je vse nekam mrtvo, prazno in dolgočasno. Videti je, kakor da bi kuga kosila med ljudmi in jih pobrala.«

»Saj je hujše kakor kuga. Vse beži od doma. Po tovarnah si iščejo delo, kakor da bi naše delo nič ne veljalo. Ne vem, kaj mislijo ti ljudje, ki tako lahkomišelnost zapuščajo svoje domove in odhajajo na delo v mesta.«

»Kaj bodo pa kmetije? Vse bo propadlo in razpadlo.«

»Kje bomo dobili ljudi za delo, če še mali kmetje silijo v tovarne, kaj šele bajtarji.«

»Bomo pa še mi šli. Naj dela na kmetijah, kdor hoče. Bog je najprej sebi ustvaril brado, potem šele drugim,« se je smejal Andrej.

»Nikar se ne šali, Andrej. Res je tako.«

»Tako, ja,« je dejal brezbrizno, kakor da mu kmetije res ni prav nič mar. »Boste šli pa v zadrugo,« je nadaljeval, kakor da sam ni domač. »Kovačev Tone vam bo kar s traktorjem oral te robove in peščene meline.«

»In s prikolicco proč vozil,« ga je zavrnila Justina.

»No ja, bomo še videli, kaj bo prinesel čas,« je poskušal omiliti svoj položaj.

»Nič ne bomo videli. Če gre oče v zadrugo, pojdem jaz proč,« je odločno dejala Justina.

»Zakaj bi hodila proč, saj se zate ne bo nič spremenilo. Nasprotno. Sedaj si samo dekla, potem pa boš enaka z očetom.«

»Oh, kaj pa misliš, Andrej, ko se tako neresno zgovarjaš.«

»Kaj bi mislil. Delal bom tistemu, ki bo bolje plačal in pri tistem, kjer bo življenje lepše, pa čeprav Andrejevše takoj vzame vrag,« se mu je sprostila vsa napetost, ki se mu je ves dan nabirala dol v bregu.

»No, no, Andrej. Saj vendar ne misliš resno in tako hudo.«

»Da! Prav tako mislim in nič drugače,« je še pribil, se dvignil in odšel spat.

Justina je vsa pobita sedla na klop, čeprav še vedno ni mogla povsem verjeti Andrejevim besedam, ki so bile bolj neresne kakor prepričljive. Globoko se je zamislila in se zagledala v Andrejeve čevlje, ki jih je pustil pri vratih.

Andrej je z neko tesnobo v srcu legel v materino posteljo in ni se mu dalo zaspati, čeprav je bil močno utrujen. Spet se je začel mučiti z mislijo, kako bi pustil delo doma in se zaposlil v mestu.

Polastila se ga je silna želja, da bi mati vsaj za hip oživila, ga materinsko potrepljala po ramenih in mu tiho dejala: »Andrej, le pojdi. Zaživi po svoje in imej se bolje, kakor sem se imela jaz tu v tej puščobi, ki mi ni dala drugega kakor trpljenje in nedoživeto življenje.«

Začutil je olajšanje že ob sami misli, ki mu je le bežno šinila v glavo, da se pogovarja z materjo in da mu svetuje prav tako, kakor si želi sam.

Toda matere ni bilo. Bil je sam v temni in prazni očetovi sobi. Zazdelo se mu je, da je postala soba nekam tuja in brez življenja. Bila je brez tistega življenja, ki je bilo včasih tako veselo med njim in bratom, čeprav sta plazila po njej v zamazanih in mokrih srajčkah, ko so jima bile do četrtega leta edino oblačilo. Oče se mu je zdel tako samosvoj in tih. Zdelo se mu je, da v njem tli le pol življenja. Hodil je sem in tja kakor avtomat, ki je že vnaprej določen za opravljanje nekega dela.

»Zaživi bolje, kakor sem živila jaz,« mu je še vedno zvenela v glavi misel, kakor bi jo v živi besedi slišal iz materinih ust.

V sobo je stopil oče.

»Tako težko smo te čakali, Andrej,« je poskušal pogovor z njim. Videlo se mu je, da ga leta potiskajo k tlom in vse težko breme, ki sloni na njem, bi bil voljan prepustiti svojemu nasledniku Andreju.

»Verjamem, oče, da ste me težko čakali. Tudi sam sem bil že sit vojaščine.«

»Veš, Andrej, ta prokleta vojna nas je tako zamorila, da sem včasih pomislil, ali mi je še sploh živeti ali ne. Zgubili smo mamo, ti si bil toliko časa v vojski, sam pa sem se mučil z otroki doma, da smo vsaj za silo obdelevali in komaj po pasje živel. Vsak, ki je prišel mimo, nas je lahko obral, kar smo s težavo prigarali. Težko je bilo, težko, Andrej. Leta me pritiskajo k tlom, za delo pa nas je bilo tako malo. Če bi še tega upanja ne imel, da se boš ti vrnil, prijel za delo in s tem nadomestil mamo, res ne vem, kako bi obstal.«

Andreja je stisnilo v grlu.

»Verjamem, oče,« je polglasno in skoraj tolažilno dejal. V prsih pa je čutil, kako mu srce zaletavo udarja od razburjenja ob teh nasprotujočih se mislih.

»Adrej, zaspiva. Jutri naju čaka težko delo.« Oče je utihnil, Andrej pa se je zatopil v svoje misli: »Jutri nas čaka delo,« mu je zazvenelo v ušesih. Spet bomo orali, sekali drva, furali, kosili in vriskali, ko bomo prikosili do vrha senožeti. Oh, kje so tisti časi, ko je bilo tako? Kje so tisti kosci, ki so nekoč

veselo vriskali? Kako smo se razbežali po vsem svetu. Zdaj pa je ostala tu samota. Še oče toži, da mu ni bilo za obstati. Prava je moja odločitev in ni je več sile, ki bi me zadržala doma. Le zakaj sem sploh prišel domov? Kako naj povem očetu svojo namero in kako bo to oče mogel razumeti,« je ključalo Andreju po utrujenih mislih, ki jih ni mogel zadovoljiti z nobenim pravim odgovorom.

Ko se je Andrej zjutraj zbudil, je bila ura že šest. Oče je že prej vstal in odšel na delo. Kar nekam nerodno mu je bilo, da je bil ob tej uri še sam v postelji, čeprav je vedel, da je upravičeno malo potegnil.

Ležal je vznak in gledal po sobi. Zarjavele stene in počrneli strop sta mu vsiljevala videz nečistoče, ostarelosti. Obrnil se je v postelji in ogledoval po kotih in starem pohištvu. Vse je bilo prašno in zapuščeno. Vedel je, da bo vse to zapustil, pa vseeno ga je kar zbolelo v dno duše. Ta hip se mu je zazdelo, da bi laže šel od doma, če bi bilo vse v najlepšem redu. »Moj dom,« je dejal, »pa tako zapuščen. Oče je preveč zaposlen z delom. Dekla pa tudi ne zmore vsega,« je tolažil samega sebe in obenem pogoltnil občutek lastne odtujenosti. Gledal je v nasprotno steno, kjer je bila obešena v grobo obdelan lesen okvir povečana očetova fotografija. Oče je bil videti še mlad. Star komaj dvajset let. Bil je v vojaški uniformi. Velik, močan in lepe rasti. Spomnil se je sam sebe. Star je bil kakih dvajset let. Mlad, poln življenja, ki je kar kipelo iz njega. Pomislil je na očeta, kako je sedaj zgaran, suh in upognjen. Stisnilo ga je ob misli, da bi zakoračil po njegovi trdi in mučni poti. »Ne,« je skoraj glasno dejal in se poskušal umirjeno razgledati po sobi. Zagledal je pajka, kako se spušča izpod stropa po tanki pajčevini njemu nasproti. Gledal ga je in si mislil: Živiš, spletaš svoje mreže, loviš, se razmnožuješ in pogineš. Kaj imaš od življenja, drobna živalca? Kaj imaš od življenja v tem zaprtem in temnem prostoru? Ne vidim tvojih radosti, ne vidim tvojih skrbi in ne doumem tvojih misli. Prav tak si kot naš stari. Dela od teme do teme. Dela kakor stroj, brez prestanka in brez počitka. Dela samo zato, da živi in živi samo zato, da dela. Dela in dela prav tako, kot so delali njegovi predniki. Vstaja v temi in dela do teme. Nič ne razmišlja, da bi bilo mogoče delo spremeniti, olajšati. Samo dela in dela. Stoletja že delajo tako. Vstajanje, delo, zajtrk, delo, malica, delo, južina, delo, malica, delo, večerja, delo in nato spanje. Naslednji dan pa spet znova. Ista pesem šest dni v tednu, potem pa pride nedelja.

Spet vstati, ura hoda k maši in spet ura hoda nazaj domov, zajtrk, delo, južina, počitek, malica, delo, večerja, spanje. Naslednji dan začetek novega tedna. Kako je vse to togo, neživljenjsko, se je zamislil Andrej.

»Ne!« je skoraj zakričal, »ne bom živel zato, da bom delal. Delal bom zato, da bom živel.« Skočil je iz tople postelje in še pribil: »Ne! Ne ostanem doma!«